

Војна историја и кабловска телевизија

Апстракт: У чланку се испитују трендови у савременој војној историографији на примеру неколико квалитетних документарних филмова емитованих на кабловским телевизијским каналима. Као примери анализе наведени су серијали Хитлерови ратници, Детективи на ратишту, Декласификовано, Интимна историја убијања и Последњи гласови Првог светског рата. Однос телевизијске реконструкције и историјске науке испитан је и са становишта корисности метода који се примењују у документарним емисијама у ширењу сазнања међу лаичком публиком али и професионалним историчарима.

Кључне речи: војна историја, документарни филм, кабловска телевизија, светски ратови, Ален Фурније

Много пута су нам тврдили да је филм у стању да за једно поподне утисне у свест народа исто толико истина о историји колико и читави месеци учења.¹

Увод

У условима када све већи број грађана Србије може да посматра документарне програме кабловских телевизија попут *Дискавери* канала и различитих огранака *Хистори* канала, треба се осврнути на неколико појава. Најпре, већина историјских садржаја бави се војним темама, при чему Други светски рат убедљиво предњачи, и то са серијалима посвећеним нацистичкој Немачкој. Међу разноврсним емисијама које се баве војном историјом препознају се различити приступи изабраним проблемима док су најтежа питања историографије, попут оних о противречности историјских извора или пристрасности њиховог тумачења, додатно закомпликова-

¹ Изјава америчког редитеља Давида В. Грифита (1875–1948), в. Tereza Žiro, *Film i tehnologija* (Beograd: Clio, 2003), 109.

на у кабловском програму услед мешања телевизијске и историографске форме.² Проучавањем односа војне историје у њеној историографској форми, на једној, и телевизијској, на другој, могуће је сликовито представити стање у овој научној области, али и испитати учешће неких од метода израде телевизијских емисија у унапређењу историографије.

Војна историја

Од војне историје најпре се тражила војничка поука, њен садржај је био идеалан за обуку нових генерација војника и ова улога је опстала упркос технолошким иновацијама и превазиђености појединих начина борбе.³ Тамо где маневар из античког доба више није имао тактичког значаја као пример из прошлости, добијао је психолошку улогу у подизању морала савремених војника. На овај начин војна историја се бавила пре свега драматичним догађајима и биографијама великих војсковођа и других истакнутих војних личности, услед чега се данас овај традиционални приступ војној историји цинично назива и *историја добоша и труба*.⁴

У XX веку историчари су се усмерили на низ нових тема иако је потреба за класичном, позитивистичком, историјом и даље веома изражена. Међутим, непрекидано су се појављивали радови у којима су проблематизоване многе ратне појаве које су до тада прихватане као нешто чија се јасноћа подразумева сама по себи. Важна околност у овој промени курса истраживачке пажње налазила се у личном учешћу многих историчара у Првом светском рату. Пионирски радови ове врсте повезани су и са развојем друштвене историје, па је управо Марк Блок, ветеран из светског рата, писао о лажним ратним вестима на фронту.⁵

Ипак, дела са темама из ратне културе или друштва у рату остала су реткост све до 1970-их година, када је снажан полет културне историје обухватио и војне теме.⁶ Изражен утицај друштвене и културне

² Утицај филмова данас је толики да они постављају стандарде и за историографију, в. Jeremy Black, *Rethinking Military History* (Oxford: Routledge, 2004), 28.

³ Као дело чији је један од циљева учење војне тактике и стратегије може се посматрати и Тукидидов *Пелопонески рат*. Домаћи примери историје као материјала за војничку мисаону вежбу могу се пронаћи у часопису *Ратник* (1885–1941), где је често детаљно анализиран ратни распоред или кретање јединица у прошлим ратовима, а све са циљем вежбања савремених официра.

⁴ Black, *Rethinking Military History*, 26.

⁵ Доминик Бартелеми, „Марк Блок,“ у: *Историчари*, 99 (Београд: Clio, 2008).

⁶ Alistair Horne, *The Price of Glory: Verdun 1916* (London: Penguin 1962); Peter Burke, *What is Cultural History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 9.

историје на војну достигао је свој врхунац током 1990-их година, када је настао велики број важних радова, јер су у њима бројни сукоби посматрани из потпуно нових углова.⁷ Мада не постоји сагласност у дефинисању свих тема које спадају у *нову војну историју*, она се, ипак, понекад назива *културна историја ратовања*⁸ или *студије рата и друштва*.⁹

Додатни замајац војној историји стигао је из међугранске дисциплине *културе сећања* која је управо у војним јубилејима, ратничким гробљима и споменицима пронашла низ захвалних тема. Можда последњи значајан додатак *новој* војној историји дала је археологија која се онедавно бави и налазима из модерне историје.¹⁰ До промене је дошло из више разлога, а међу њима је важну улогу играла све већа временска удаљеност од ратова прве половине XX века, јер је та врста дистанце водила промени сензибилитета јавности и научника према налазима. Проналажење посмртних остатака познатог француског писца Алена Фурнијеа (1886–1914) сматра се правим почетком настанка *археологије Првог светског рата*.¹¹ До новембра 1991. године није било познато шта се Фурнијеу десило у рату, осим да је нестао. Наиме, случајно су откривени гробови француске патроле која је страдала близу тадашњих немачких линија 1914. године, а међу њима и скелет и приватни предмети

⁷ Jay Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning: the Great War in European Cultural History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995); *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin, 1914–1919, A Cultural History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

⁸ *A Cultural History of Modern Warfare*. <http://www.bbk.ac.uk/hca/prospective/postgraduate/macourseunits/culturalhistorywarfare>; синтагма се често среће и у радовима Џеј Винтера (Jay Winter) нпр. „Shell-Shock and the Cultural History of the Great War,” *Journal of Contemporary History* 35 (2000): 7-11. Треба напоменути да овакав приступ историји није ограничен само епоху Првог светског рата: Chris Ealham, Michael Richards, *The Splintering of Spain. Cultural History and the Spanish Civil War 1936–1939* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

⁹ Black, *Rethinking Military History*, 46.

¹⁰ Први скуп на тему археологије Првог светског рата одржан је 2007. године, када се по први пут систематски приступило третману налаза из Првог светског рата који су до тада углавном игнорисани, а налазишта уништавана. Yves Desfossés, Alain Jacques and Gilles Prilaux, *L'archéologie de la Grande Guerre* (Rennes: Éditions Ouest-France, 2008). Радови сличног типа су: Peter Barton, Peter Doyle and Johan Vandewalle, *Beneath Flanders Fields: The Tunnellers' War 1914-18* (Montreal: McGill-Queen's University Press, 2005); Nicholas J. Saunders. *Killing Time: Archeology and the First World War* (Stroud: The History Press, 2007).

¹¹ Frédéric Adam, *Alain Fournier et ses compagnons d'armes. Une archéologie de la Grande Guerre* (Metz: Editions Sarpenoise, 2006).

француског писца.¹² Пажња с којом су медији пратили овај случај олакшала је истраживање и других налазишта из светског рата. Археолошки налази су од тада полако постајали допуна сазнања добијених из других врста извора, али сусрет археологије са ратом, од чијег завршетка још није прошао ни један век, повезао ју је са веома осетљивим аспектом колективног памћења.¹³

Документарни филмови

Богата понуда документарних филмова о војној историји на живописан начин представља све методолошке етапе кроз које је она прошла. Садржаји који су посвећени великим војсковођама и преломним ратним сукобима и даље представљају значајну компоненту телевизијске као и штампане понуде.¹⁴ Међутим, издваја се низ телевизијских серијала управо зато што се у њима осећа утицај најновијих историографских радова, чији се резултати у овим програмима експериментално проверавају.

Емисија *Детективи на ратишту* (Battlefield Detectives) емитована је у четири серијала у периоду од 2003. до 2006. године.¹⁵ Њен концепт је предвиђао испитивање појединих догађаја који су општеприхваћени као битне теме националне историје. Осим историчара, на пројекту су били ангажовани археолози, геолози, антрополози, балистичари и компјутерски инжењери. Званични наратив о догађајима, нпр. о дану Д, 1944. године, или борби на Галипољу, 1915. године, био би подвргнут анализи из сасвим нових углова, узимајући у обзир факторе попут одеће и исхране војника, временских прилика, или географских услова који су пратили битку. У анализи догађаја нагласак би био и на нешто алтернативнијим историјским изворима, попут фотографија, археолошких налаза као што су људске или животињске кости, делови униформи, пушчане чауре или делови ратне спреме. Реконструкција догађаја која би се извршила на основу оваквих трагова са бојишта потом би била супротстављена верзији догађаја утемељеној на класичним, писаним изворима.¹⁶

¹² Ален Фурније, *Велики Мон* (Београд: Новости 2004), 282.

¹³ Yves Desfossés, Alain Jacques and Gilles Prilaux, *L'archéologie de la Grande Guerre*, 16.

¹⁴ Black, *Rethinking Military History*, 28.

¹⁵ *Battlefield Detectives*. <http://www.history.ca/ontv/titledetails.aspx?titleid=68732>.

¹⁶ О дуготрајном потцењивачком односу према траговима битке као посебној врсти историјских извора сведочи и притужба једног од преживелих учесника одбране Београда, 1915. године: „Чауре, метци, комађе граната, поломљени бајонети, кундаци пушака, све то што је још и после ослобођења лежало разбацано по Кошутњаку и сведочило о једној језивој борби на живот и смрт,

Као пример резултата до којих се долази реконструкцијом може се навести епизода из поменутог серијала, која је посвећена борбама код Литл Биг Хорна.¹⁷ Смрт генерала Кастера, јуна 1876. године, један је од битних догађаја америчке историје. Врхунац драматике ове битке, између америчких војника с једне, и Чејена и Сијукса с друге стране, према увреженом мишљењу одиграо се на самом крају, када су преостали амерички војници славно погинули пружајући последњи отпор. Ипак, серијал је смрт америчких војника приказао не као херојски отпор „до последњег метка“, већ је, захваљујући археолошким налазима, поставио сасвим супротну тезу. Наиме, ископавањем су, између осталог, пронађене и чауре које су остале иза америчких војника. Смештањем података о локацији налаза у компјутерски модел показало се да је хаотичност распореда пушчаних и револверских чаура највећа баш на месту последњег Кастеровог упоришта, што је значило да завршне тренутке битке није пратио организовани отпор преживелих, већ да је пре била реч о паници и бекству праћеним маскармом над америчким војницима. Епизода показује и јасан утицај кретања савремене историографије ка деконструкцији општеприхваћених верзија о одвијању неког историјског догађаја, у овом случају из америчке историје.¹⁸

Једна од особености овог серијала, осим коришћења компјутерских модела и 3д анимација, је и увођење експерименталних метода. Симулације дејства експлозива на, на пример, стамбене објекте, довела је до нових идеја о дејству немачког бомбардовања Стаљинграда 1942. године. Испоставило се да су бомбе имале већи ефекат само у почетку битке, док су стаљинградске куће и фабрике имале кровове и стакла на прозорима, али да су се каснија оштећења, захваљујући кретању ударног таласа (бласт ефекту), сводила на минимум, јер се енергија коју је експлозија производила кретала управо кроз отворе настале услед урушавања кровова и избијања прозора, остављајући тиме могућност руским војницима да и даље користе већи део грађевине као заклон.¹⁹ Слично, претпоставке о

све су то разни лиферанти купили и преточили у гвожђе за фабрикацију мирољубивих потреба за кујну, трпезарију и томе слично. Сами смо свесно уништили један музеј!“ Милутин Попадић, “По згаришту једног демонског пожара после 15 година“, у: *Агонија Београда у светском рату*, 517 (Београд: Издање живих бранилаца Београда, 1931).

¹⁷ *Custer at Little Bighorn*, емитована 4. октобра 2003. године.

¹⁸ Као неке од тема које су обрађене на овај начин могу се навести следеће епизоде емитоване током 2003. и 2004. године: *Charge of the Light Brigade*, *The Gallipoli Disaster*, *Who Got Lucky at Hastings?*, *World War I: The Somme*; *Siege of Masada*. Серијал је праћен и издавањем књиге: David Wason, *Battlefield Detectives* (London: Granada Media, 2003).

¹⁹ Епизода *Stalingrad*, емитована 23. децембра 2005.

слабо опремљеној немачкој армији на Источном фронту потврђене су упоредним тестирањем руске и немачке униформе у термичким коморама.

У још неколико серијала уочљиве су поставке културне историје ратовања. Серијал *Интимна историја убијања* (*Intimate History of Killing*) базиран је на резултатима радова Џоане Бурк.²⁰ Овде се препознаје приступ историје приватног живота са нагласком на чину убијања у рату.²¹ Поред оваквог тематског искорака, поједине емисије одликују се пре свега коришћењем посебне групе историјских извора.

Појава усмених сведочанстава у војној историографији током 1970-их година означила је почетак узимања у обзир обичног човека приликом разматрања историјских догађаја.²² На овај начин у историју је унето искуство из битке, њен непосредан опис речима простог војника. С друге стране, обраћање бивших бораца додатно је драматизовало телевизијске документарце. Један од значајних пројеката ове врсте, *Последњи гласови Првог светског рата* (*The Last Voices of the Great War*), сниман је преко петнаест година, тако да у тренутку емитовања, 2008. године, готово нико од интервјуисаних ветерана није био жив. Тиме је ова емисија и званично означила почетак нове етапе у сећању на Први светски рат, обележене пре свега одсуством његових савременика. Саме информације, које су бивши војници саопштавали, нису биле нове јер су се већ могле пронаћи у многим другим изворима. Ипак, податак да је реч о *последњим преживелима* има огроман емотивни значај, који се често фаворизује у телевизијској верзији историје.

Серијал *Декласификовано* (*Declassified*)²³ заснован је на документима добијеним од америчких извршних власти путем *Акта о слободи информација*, познатог као „Фоја акт“ (*Freedom of Information Act*)²⁴ Ова законска могућност, установљена упркос великом противљењу тадашњег председника Линдона Џонсона, омогућава подношење захтева за поновним испитивањем поверљивости докумената који није доступан

²⁰ Joanna Bourke, *Dismembering the Male: Men's Body, Britain, and the Great War* (Chicago: University of Chicago Press, 1996); *An Intimate History of Killing: Face-to-Face Killing in the Twentieth Century* (New York: Basic Books, 1999).

²¹ Све већи број радова бави се односом савременика према смрти у рату: Luc Capdevila, Danièle Voldman, *War Dead. Western Societies and the Casualties of War* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006); Drew Gilpin Faust, *This Republic of Suffering. Death and the American Civil War* (New York: Vintage Books, 2008).

²² Jean-Jacques Becker, „L'Evolution de l'historiographie de la Première Guerre mondiale“, *Revue Historique des Armées* 242 (2006): 4-15; Alistair Horne, *The Price of Glory: Verdun 1916* (London: Penguin, 1962).

²³ History Channel, 2004-2006. године.

²⁴ *The Freedom of Information Act (FOIA)*. <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nsa/foia.html>.

грађанима. Вештим коришћењем овог права могуће је добити грађу која се налази у било којој државној агенцији уколико она припада извршним властима САД. На овај начин аутори емисије су прибавили документа која се баве и најближом историјом САД, попут стенограма из председничког кабинета током различитих фаза Вијетнамског рата²⁵, или делова саслушања Садама Хусеина.

Захваљујући интернету и модерној компјутерској техници сасвим је промењен статус и доступност појединих група историјских извора. Једна од посебности серијала *Декласификовано* је и у „Никсоновим снимцима“. Снимци су настали као резултат прислушкивања својих сарадика, које је председник Никсон вршио годинама у свом кабинету. Ови тонски записи су сада, бесплатно, доступни на интернету.²⁶

Савремена техника игра велику улогу и у реконструкцији догађаја каква се може видети у историјским емисијама, па се неколико серијала заснива на бојењу црно-белих снимака помоћу савремене компјутерске технике. Серијал *Први светски рат у боји* (*World War I in Color*), праћен је сличним серијалима о Другом светском рату.²⁷

Осим горе наведених серијала, највећи део војне историје на кабловској телевизији одговара традиционалнијем типу историографије, неретко у њеном најпопуларнијем облику. Најбројнији су серијали посвећени Трећем рајху. Естетика нацистичке војске, њених униформи, оружја и парада и данас делује импресивно на филму. Приказивање ефикасности немачке војске и нагласак на техничким особинама њених машина или шарму појединих високих „аполитичних“ официра представља грубу селекцију и тривијализацију догађаја и појава из периода 1933–1945 године, при чему се запоставља контекст који чине ужасни догађаји са територија које је окупирала немачка војска.²⁸ Посебан изазов представља снимање емисија о „шармантним“ немачким генералима Гудеријану, Ромелу или Манштајну или о „технократи“ Алберту Шперу.²⁹

Управо је један немачки аутор понудио серијал емисија које су означиле преокрет у телевизијског обради Трећег рајха. Гвидо Кноп је

²⁵ *The Tet Offensive*, (History Channel, 2006).

²⁶ *Nixon White House Tapes-Online*. <http://nixon.archives.gov/virtuallibrary/tapeexcerpts/index.php>.

²⁷ *World War I In Colour*, (Nugus/Martin Productions, 2003).

²⁸ George L. Mosse, *Fallen Soldiers* (Oxford: Oxford University Press, 1990), 219.

²⁹ Питање односа према Алберту Шперу, као и симпатије које је он изазивао у западноевропској и америчкој јавности компликовале су историчарима писање његове биографије. Joachim Fest, *Speer: The Final Verdict* (London: Harcourt Books, 2003), 1-10; Цереми Блек је истакао да се неретко књиге и филмови о Трећем рајху праве према потражњи макетара или десничарких група. Jeremy Black, *Rethinking Military History* (Oxford: Routledge, 2004), 29.

као руководилац Редакције за савремену историју Другог канала немачке државне телевизије (ZDF) приредио серијал *Хитлерови ратници* (Hitlers Krieger),³⁰ у коме је „привлачност“ генерала сместио у реалну историјску позадину. Тиме је у телевизијској форми проблематизована историјска улога немачке војске на начин на који је то већ учињено у немачкој историографији 1960-их година.³¹ Пример ове емисије упућује на велике могућности документарног програма у подстицању полемичког и критичког духа уопште.

Закључак

Телевизија поједностављује историјске радове руководећи се трајањем емисије и очекивањима публике. Неретко се при избору архивског материјала тражи онај који изгледа „добро“ пред камерама, иако тај изабрани папир не мора да буде важан извор. Исто тако, поједини снимци са ратишта користе се као илустрација иако немају никакве хронолошке нити географске везе са територијом о којој се говори.³² Фотографије се приказују без или уз погрешне коментаре, а веома разнородним проблемима приступа се према идентичном продукцијском обрасцу. Као и у историографији, тако и у филмовима, присутни су стереотипи и евроцентричност. Тешко је видети руску или јапанску војску међу небројеним сликама ровова Западног фронта или Хитлерових омиљених генерала.

Упркос свим недостацима неколико поменутих кабловских серијала, показало се да документарни програм овог типа не само да популаризује науку, већ захваљујући савременој техници помера истраживање корак даље од постојећих знања академске средине. Успешне телевизијске обраде показале су да серијал утемељен на знањима професионалних историчара и техници пружа услове и подстрек на критичко бављење историјом, модернизацију сазнајних приступа самих историчара као и врло ефективну поуку шире публике, оне која ретко или уопште не чита.

³⁰ Серијал је емитован 1998. године и састојао се из пет епизода: *Rommel das Idol*; *Manstein-Der Stratege*; *Paulus-Der Gefangene*; *Udet-Der Flieger*; *Canaris-Der Verschwörer*; *Keitel-Der Gehilfe*, ZDF Video, 2005. Према серијалу Гвидо Кноп је 1998. године објавио и књигу *Хитлерови ратници*, која је у Србији преведена 2005. године (Народна књига, Алфа).

³¹ Немачки историчар Фриц Фишер покренуо је радикално преиспитивање немачке модерне историје својим радовима *Посезање за светском моћи* (1961), *Рат илузија* (1969) и *Савез елита* (1979). О томе в. Andrej Mitrović, „Fric Fišer ili nemačko suočavanje sa istorijom“, у: *Savez elita*, 9-52 (Београд: Nolit, 1985).

³² Black, *Rethinking Military History*, 35.

Литература:

- Adam, Frédéric. *Alain Fournier et ses compagnons d'armes. Une archéologie de la Grande Guerre*. Metz: Editions Sarpnoise, 2006.
- Бартелеми, Доминик. „Марк Блок.“ у: *Историчари*, 99-113. Београд: Clio, 2008.
- Barton, Peter, Peter Doyle and Johan Vandewalle. *Beneath Flanders Fields: The Tunnellers' War 1914-18*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 2005.
- Becker, Jean-Jacques. «L'Evolution de l'historiographie de la Première Guerre mondiale.» *Revue Historique des Armées* 242 (2006): 4-15.
- Black, Jeremy. *Rethinking Military History*. Oxford: Routledge, 2004.
- Bourke, Joanna. *An Intimate History of Killing: Face-to Face Killing in the Twentieth Century*. New York: Basic Books, 1999.
- Bourke, Joanna. *Dismembering the Male: Men's Body, Britain, and the Great War*. Chicago: University of Chicago Press, 1996.
- Burke, Peter. *What is Cultural History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Desfossés, Yves, Alain Jacques and Gilles Prilaux. *L'archéologie de la Grande Guerre*. Rennes: Editions Ouest-France, 2008.
- Ealham, Chris, Michael Richards. *The Splintering of Spain. Cultural History and the Spanish Civil War 1936-1939*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Žiro, Tereza. *Film i tehnologija*. Beograd: Clio, 2003, 109.
- Knop, Gvido. *Hitlerovi ratnici*. Beograd: Narodna knjiga, Alfa, 2005.
- Mitrović, Andrej. „Fric Fišer ili nemačko suočavanje sa istorijom.“ у: *Savez elita*, 9-52. Beograd: Nolit, 1985.
- Mosse, L. George. *Fallen Soldiers*. Oxford: Oxford University Press, 1990.

- Попадић, Милутин. „По згаришту једног демонског пожара после 15 година.“ у: *Агонија Београда у светском рату*, 517-532. Београд: Издање живих бранилаца Београда, 1931.
- Saunders, Nicholas J. *Killing Time: Archeology and the First World War*. Stroud: The History Press, 2007.
- Faust, Drew Gilpin. *This Republic of Suffering. Death and the American Civil War*. New York: Vintage Books, 2008.
- Fest, Joachim. *Speer. The Final Verdict*. London: Harcourt Books, 2003.
- Фурније, Ален. *Велики Мон*. Београд: Новости 2004.
- Horne, Alistair. *The Price of Glory: Verdun 1916*. London: Penguin, 1962.
- Capdevila, Luc, Danièle Voldman. *War Dead. Western Societies and the Casualties of War*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
- Wason, David. *Battlefield Detectives*. London: Granada Media, 2003.
- Winter, Jay. *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin, 1914–1919, A Cultural History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Winter, Jay. *Sites of Memory, Sites of Mourning: the Great War in European Cultural History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Summary

Danilo Šarenac

Military History and Cable Television

Key words: *military history, documentary film, cable networks, world wars, Alain Fournier*

This article has analyzed the documentary program dedicated to the military history released during the last decade, with the purpose to determine the methodological approaches which guided the selection of topics and the fashion in which they were researched. The special attention is given to potential benefits for the military historiography, the ones gained from methods practiced by the television networks. Such possible aspects of contribution can be found in the use of computer animation and experimental methods. The existence of television serials such as *Battlefield Detectives* and *World War in Color* illustrates these possibilities. The television documentary *Declassified* in the similar way underlines the research value of the Freedom of Information Act. The documentary the *Last Voices of the Great War* brings the potential change of the way how our generation sees the Great War. Regardless of many flaws, including omissions, selectivity and Euro centricity, several mentioned TV series prove that this genre can be very valuable for educating the auditorium and critical reevaluation of the “famous” past events.